

УДК 130.2

Мельник Е. А.

РИТУАЛ ЯК ФЕНОМЕН КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ (частина I)

У статті розглянуто місце ритуалу в комунікативній культурі періодів розвитку суспільства від архаїки до сучасності. Особливу увагу приділено порівняльному аналізу поняття «ритуал» з такими поняттями, як «обряд», «звичай», «традиція», «канон», «церемоніал», «регламент».

Ключові слова: *ритуал, обряд, звичай, традиція, канон, церемоніал, регламент, комунікативна культура.*

В статье рассматривается место ритуала в коммуникативной культуре периодов развития общества от архаики до современности. Особое внимание уделено сравнительному анализу понятия «ритуал» с такими понятиями как «обряд», «обычай», «традиция», «канон», «церемониал», «регламент».

Ключевые слова: *ритуал, обряд, обычай, традиция, канон, церемониал, регламент, коммуникативная культура.*

In the article the place of ritual is examined in the communicative culture of periods of development of society from archaic character to contemporaneity. The special attention is spared the comparative analysis of concept «ritual» with such concepts as a «ceremony» «custom», «canon», «ceremonial», «regulation».

The keywords: *ritual, ceremony, custom, canon, ceremonial, regulation, communicative culture.*

Поняття «ритуал» належить до наукового категоріального апарату системи філософського та культурологічного напрямку.

Оскільки феномен, що досліджується, є однією із знакових категорій сучасної культури, ритуал належить до різноманітних методологічних каркасів, не маючи чіткої означеності поняття та втрачаючи свою змістову визначеність. Саме тому дослідники розходяться у думках щодо проведення демаркаційної лінії, яка б обмежувала його коректне застосування. Так, на думку американського дослідника Дж. Гуді, ритуал є внутрішньо суперечливим феноменом, що ставить під сумнів можливість коректного використання його в дослідженнях.

Етимологією цього поняття займалися також і такі дослідники, як М. Еліаде та В. М. Топоров. На думку М. Еліаде, ритуал є повторенням архетипної дії, яка виконувалась на початку часів богом, героєм або предком: одруження відтворює священний шлюб (ієрогамію); битви, конфлікти, війни також мають за основу сакральний прообраз; ритуального характеру набувають навіть локальні форми архаїчної культури, піднімаючись до відповідних дій богів або героїв. За рахунок такого повторення архаїчна людина зберігає зв'язок з основами буття й переборює ентропію лінійного часу [1].

Російський дослідник В. М. Топоров називає єдиним справжнім ритуалом процес утворення Космосу з Хаосу [2]. «Вихідне положення – світ розпався в Хаосі, усі

колишні зв'язки зруйновано та знищено. Завдання – інтегрувати Космос із його складових частин, знаючи правила ототожнення цих частин і частин жертви, зокрема людської. Спосіб – ритуальна дія, під час якої жрець промовляє над жертвою, котра перебуває на вівтарі, що відповідає центру світу, текст, який містить щойно зазначені ототожнення, і жертва приймається, у чому варто вбачати дію, яка перетворить синтез Космосу, відновлення всього того, що виникло в акті першотворіння» [3, с. 16–17]. Основною характеристикою описаного ритуалу є синкретизм дії, у якому руйнуються жорсткі межі між простором і часом, прагматичним і сакральним аспектами, здійснюється загальний синтез форм і способів виразності. Ритуал є тією стрижневою діяльністю в житті архаїчних колективів, життєвий простір яких характеризується як «всесакральний» і «безпобутовий».

Отже, слово «ритуал» означає «те, що підкоряється порядку». «Велика радянська енциклопедія» дає визначення поняття в такий спосіб: ритуал (від лат. *ritualis* – обрядовий, від *ritus* – релігійний обряд, урочиста церемонія) – вид обряду, історично сформована форма складної символічної поведінки, кодифікована система дій (у тому числі мовних), що слугують для вираження певних соціальних і культурних взаємин (визнання певних цінностей чи авторитетів, підтримки соціально-нормативної системи й т. ін.) [4]. У найдавніших релігіях ритуал був головним вираженням культових відносин. З розвитком міфологічної, а потім і релігійно-філософської систем формуються міфологічна інтерпретація поняття та ритуальні засоби «драматизації» міфу. Збереження релігійних відносин у масах забезпечується впливом традиційних систем ритуалів, які становлять найбільш консервативний елемент релігії та тлумачення яких змінюється в процесі секуляризації громадського життя.

Ритуал відіграє важливу роль в історії суспільства як традиційно створений метод соціального виховання індивідів, залучення їх до колективних норм життя. Розвиток правових норм, системи моральних уявлень, елементів раціональної поведінки особистості та наукової свідомості витісняє його на периферію громадського життя, головним чином у сферу церемоніальних форм офіційної поведінки та побутових відносин (громадську обрядовість, етикет, дипломатичний протокол тощо).

Отже, ми бачимо, що в архаїчних культурах ритуал був основою повсякденної трудової діяльності людини. Системи ритуалізованої поведінки, забезпечуючи безперервне відтворення сакралізованого порядку речей, були фундаментом традиційних культур. Ритуал як засіб інтеграції та підтримки цілісності людських колективів знімав психологічне напруження й гармонізував людську психіку. У сучасній культурі ритуал набуває нового значення, отримує новий зміст і форму, змінюючись і прогресуючи разом з людиною, відповідаючи їй нагальним потребам.

Здійснення ритуалу сприяє оновленню сприйняття світу людиною, закріпленню тих змін, на які орієнтовано ритуал. Одним із важливих значень такого відчуття є перехід від суто фізіологічного сприйняття до осмислення, тобто від природного існування до культурного, в основі якого лежить здатність до семіотизації. Поведінку людини як розумної істоти спрямовано на подолання невизначеного й випадкового в

конкретних ситуаціях, інакше не буде забезпечуватись її життєздатність, яка постійно проявляється в ритуальних діях. Визначаючи сутність ритуалу через його найбільш глибинні характерні ознаки, можна зробити висновок, що обрядова реальність – це не якась умовна реальність, а реальність, яка дає можливість людині пережити ту чи іншу подію неодноразово. Саме ритуал дає можливість побачити ті сторони речей або явищ, які не є видимими в повсякденному житті, але насправді визначають їх справжню сутність і значення. Людина в повсякденному житті суттєво відрізняється від людини в ритуалі. Здійснення ритуалу надає можливість реалізації людських духовних прагнень.

Завдяки своїй фундаментальності та складності організації для всіх людських суспільств, від найпримітивніших до високорозвинених, ритуал стає універсальною формою, що впорядковує соціальну взаємодію індивідів у цілому.

Визначення самого поняття «ритуал» збігається з аналогічним інструментарієм, який використовується в етнографії, етнології та релігієзнавстві: ритуалізація, обряд, звичай, церемоніал, процедура, етикет.

Термін «ритуалізація» вперше було введено видатним англійським біологом, найбільшим еволюціоністом ХХ сторіччя Дж. Хакслі [5, с. 132] для позначення біологічно адаптивних патернів у поведінці, що відхилилися від своєї первісної функції та мають значення сигналу для побратимів. Інший сучасний авторитетний дослідник у галузі грецької релігії В. Буркерт для позначення моделей ритуальної поведінки виділяє два поняття: для вроджених схем – *ritus*; для комплексів моделей поведінки, опосередкованих культурою, – *ritual*. Автор вважає, що ритуалізм можна розглядати із трьох сторін: як принцип повсякденних міжіндивідуальних взаємодій; як форму соціальної адаптації; як ціннісну характеристику соціокультурних систем [6]. Це говорить про те, що з початку вивчення ритуалу й формування меж цього поняття йому надавалися досить суперечливі визначення, які потім так само були використані неоднозначно. Висунуті гіпотези природи феномену ритуалу часто суперечили одна одній, спираючись на різноманітні принципи та судження.

Як було зазначено вище, у науковій літературі часто відбувається ототожнення понять, що мають широкий спектр застосування, зокрема таких, як «обряд», «звичай», «традиція» та «ритуал» [7, с. 378]. Так, найчастіше ритуал розглядається як вид обряду, форма символічної поведінки, що склалася історично. Під обрядом розуміють сукупність дій, установлених звичаєм або ритуалом, які втілюють у собі соціальні уявлення, норми та цінності. Під звичаєм розуміють традиційно сталі правила суспільної поведінки, обрядові дії.

Однак між ритуалом і обрядом існують певні відмінності. Обряд є сукупністю символічних стереотипних дій, які втілюють у собі ідеї, уявлення, норми й цінності та викликають певні колективні почуття. Ритуал є системою, що поєднує обряди для реалізації процесу регламентації суспільного світового устрою, виступає формою суворо встановленого порядку обрядових дій.

У цьому контексті можна припустити, що існує ще одна форма регламентованої поведінки, яка перебуває на межі ритуалів і заповнює це проміжне середовище. Цією формою є звичай – поведінка, яка «зазвичай» використовується в такій ситуації.

«Великий енциклопедичний словник» розглядає звичай як стереотипний спосіб поведінки, що відтворюється в певному суспільстві або соціальній групі та є звичною для її членів. Застарілі звичаї замінюють у процесі історичного розвитку новими. «Сучасний тлумачний словник російської мови» Т. Ф. Єфремової у свою чергу пояснює звичай як загальноприйнятий, сталий, традиційний порядок, що здавна укоренився в побуті будь-якого народу, суспільної групи; звичний спосіб дій, поведінки; а також як звичку. «Тлумачний словник російської мови» Д. М. Ушакова трактує звичай так: це загальноприйнятий, сталий, традиційний порядок, що укоренився в побуті того чи іншого класу віддавна. Звичай є старішим від закону.

Обряд у порівнянні зі звичаєм містить у собі естетичний компонент – він «обряджає», тобто декорує подію. В обряді, як відзначає російський філософ В. Д. Карандашов, не ставиться завдання досягти реального практичного результату. «Мета обряду - за допомогою символів і символічних дій виразити, передати, закріпити традиційні для будь-якого суспільства, класу, соціальної групи ідеї, ідеали, норми, цінності, зразки життєдіяльності, викликати в його учасників відповідні почуття, настрої, морально-психологічну атмосферу, що сприяє засвоєнню соціального досвіду, який передається за допомогою конкретного обряду» [8, с. 13]. На думку Н. А. Костикова, обряд від звичаю відрізняють його символічність, образність, умовність. Характерним для обряду є художнє оформлення всього його комплексу. В основі російського терміна «обряд» лежить слово «обряджати», що значить «доводити до належного вигляду, упорядковувати, прикрашати, прибирати, робити парадним і гарним». Звичай здебільшого торкається сфери індивідуального буття людини, а обряд - колективного. Ритуал і обряд - це явища, що не стають звичкою.

Хоча існує думка, що обряд є різновидом звичаю. Таке визначення знаходимо у «Філософському енциклопедичному словнику»: «Обряд - це тільки різновид звичаю, що символізує певні соціальні відносини, у той час як звичай може бути й засобом практичного перетворення та використання різних об'єктів» [9, с. 439].

«Короткий словник із соціології» вбачає сутність обряду (ототожнюючи його з ритуалом) у тому, що він «символізує певні соціальні відносини» [10, с. 214]. Тобто в поданих визначеннях обряду увагу акцентовано на його символічному значенні.

Так, наприклад, російський історик-етнограф А. К. Байбурін теж описує співвідношення звичаю та обряду в термінах протилежностей, виділяючи при цьому символічність як одну з основних характеристик обряду. На його думку, «ритуал і звичай - крайні точки на шкалі символічних форм поведінки. Якщо під ритуалізацією варто розуміти не належність до сфери сакрального, а такі характеристики поведінки, як стереотипність, наявність стандартів здійснення, регламентованість, обов'язковість (з відповідною градацією „неблагополуччя” у випадку їх невиконання), то вищим ступенем ритуалізації буде позначено обряди, від виконання яких залежить життя й благополуччя колективу, а нижчим - звичаї, що регламентували повсякденне життя (відступ від яких може позначитися на порушнику, але, як правило, не порушувати благополуччя усього колективу)» [11, с. 18]. Під поняттям «символ» варто розуміти «здатність матеріальних речей, подій, почуттєвих образів виражати (у контексті

соціокультурних аксіологічних шкал) ідеальні змісти, що відрізняються від їх безпосереднього чуттєво-тілесного буття» [12, с. 919].

Маючи знакову природу, символ має всі властивості знака. Він також не є лише позначенням будь-якого окремого часткового, а поєднує зв'язок цього часткового з безліччю інших часткових, підпорядковуючи цей зв'язок єдиному закону, єдиному принципу, пов'язуючи їх з певною єдиною універсалією. Символ є самостійним виявленням реальності, що володіє власною цінністю. Поєднуючи різні прошарки реальності в єдине ціле, він створює власну багатошарову структуру, значеннєву перспективу, пояснення й розуміння якої вимагає від інтерпретатора роботи з кодами різного рівня. Множинність змістів свідчить не про релятивізм, а про схильність до відкритості та діалогу з тим, хто сприймає інформацію.

Навіть для тваринного світу в найважливіших життєвих ситуаціях (зустріч із супротивником, шлюбна поведінка, охорона своєї території тощо) характерна символічна реакція. В людському первісному мисленні також виявляємо цей підхід: найбільш значуща інформація має високий рівень символічності. Прикладом цього може бути один із перших пам'ятників палеоліту, в якому виявилася символічна поведінка первісної людини – ведмежі печери, величезні скупчення ведмежих голів і лабетів, складених певним чином і в певному місці. На думку російського дослідника А. Д. Столяра, кістки символізували цілого ведмеда, а цілий ведмідь був символом усіх ведмедів, яких треба було зберегти, щоб забезпечити майбутнє полювання [13]. Просторова, тимчасова, числова, кольорова, а також інші символи стали основними в освоєнні людиною навколишнього світу. Вся подальша історія людства використовувала в своєму розвитку мову символів.

Таким чином, ми бачимо, що символіка бере свій початок із ранньої первісності, у якій «тільки для людини символічні форми поведінки можуть набувати вищого статусу, ніж природні („натуральні”) форми поведінки. Лише на людському рівні знак є важливішим і нагальнішим, тобто „реальнішим” від того, що він позначає» [14, с. 54].

Відомий американський філософ ХХ сторіччя С. Лангер, поділяючи думку Кассіра з його «філософією символічних форм», розмірковує над тим, що людина - «символічна тварина», тобто тварина, яка виробляє символи. Вона обґрунтовує тезу про те, що символізація є потребою, властивою лише людині. Філософ звертає увагу на те, що символізація виступає засобом прояву соціальної сутності людини, контролю над біологічними механізмами життєдіяльності індивіда, в основу яких специфічною якістю входить соціальна пам'ять [14, с. 76].

Як і для Кассіра, так і для неї проблема пізнання світу перетворювалася на проблему його конструювання за допомогою символічних форм. Основна функція мозку полягає в символічній трансформації, у перетворенні емпіричних даних та інформації, пов'язаної з почуттями, на символи. Ця символічна функція властива не лише пізнанню, але й усім іншим формам людської діяльності. С. Лангер виявляє символізм у мові, ритуалах, релігії, сновидіннях, мистецтві.

Вона вважає, що символ - це здатність розуміти будь-що за допомогою апріорних, раціональних форм, не маючи потреби в передумові про реальне існування

об'єкта. Завдяки властивості генералізувати (узагальнювати) символ звільняє розум від пошуків практичної доцільності, і в такий спосіб утилітарні об'єкти, що сприймаються розумом, трансформуються у віртуальний світ символів.

Символічна картина сприйняття світу стає не лише частиною людської ментальності, але й посідає чільне місце в підсвідомості. Цей процес буде відбуватися доти, доки існує людина. Також слід зазначити, що символи завжди пов'язані з емоціями. Вони не є похідними інстинктів або сухого розуму, а сильного духовно-морального переживання. Десятки тисяч років люди проживали символіку, тобто спільно вживалися в неї. Символи - це ще й завжди цінності. Саме завдяки їм людство записує у своїй пам'яті лише те, що найбільше було співпричетне до першооснов його буття. Об'єкти поклоніння або жаху, джерела всепроникної тривоги або найглибшого заспокоєння, образи світового хаосу або гармонії, космічної користі або шкоди - усі ці предмети людського досвіду ставали символами, наділяючись почуттями й сенсами тисячоріч.

Чільне місце в будь-якій ієрархії цінностей будь-якої культури належить священному, сакральному, що є сутністю світу, його першоосною, станом справжнього, «космічного», а не буденно-життєвого існування. Сакральне осягалось лише шляхом одкровення або в ритуалі. Одкровення припускало особистий контакт зі священним, але його істинність потребувала підтвердження. Перші особистості, які виділилися з родового співтовариства, були й першими «обранцями духів» [15]. Шамани, чарівники, а пізніше пророки, аскети й священнослужителі повинні були пройти через найжорстокішу перевірку своєї обраності, а саме через обряди випробування та посвяти. Крім того, знання, отримані в одкровенні про вищі цінності та шляхи їх досягнення, необхідно було зробити загальним надбанням, тобто передати іншим і закріпити в колективній пам'яті. Таким чином, ритуал розвивався разом із одкровенням і відносно незалежно від нього.

У стародавній культурі ритуал є вищим проявом символізму, хоча пізніше його «можна виділити лише теоретично» [16, с. 18]. Саме властивий йому символізм дозволяє часто ототожнювати його з обрядом і відрізнити від нього. Обряд слугує для того, щоб перекладати священне на загальнодоступну мову кольорів та запахів, рухів, звуків і речей. Він акумулює в собі всі сторони людської діяльності, перетворюючи прості предмети та властивості на символи. Саме тому символи властиві абсолютно всьому, вони є основою культури й усього людського існування.

В обряді присутня символічна декорація, у ритуалі символ бере участь у створенні форми культурного явища (трапеза, гостинність, дарунки тощо).

Поняття «традиція» та «звичай» також часто вживаються як синоніми, оскільки вони дуже тісно пов'язані одне з одним. Їх відмінність виявляється лише в їхньому застосуванні. У будь-якому суспільстві функціонують певні традиції, які є необхідною умовою існування будь-якої соціальної системи. Вони властиві найрізноманітнішим сферам суспільного життя (економіці, політиці, праву тощо), у яких вони проявляються в певному обсязі. На відміну від традиції, звичай «функціонує лише в окремих сферах суспільного життя та є обов'язковим чинником засвоєння зразків, котрі прийшли з минулого» [17].

Звичай - це стереотипна форма діяльності, яка є основою структур повсякденності конкретних етнічних і соціальних груп. Як спосіб закріплення в історичній пам'яті найбільш суттєвих елементів соціального досвіду, він слугує їх діахронній передачі та наступному відтворенню. Саме тому звичай виконує ряд соціальних функцій, оскільки він є носієм коду соціальної інформації, засобом самоорганізації спільності людей, первинним регулятором відносин між членами соціуму тощо. У порівнянні з традицією він більш детально регламентує необхідність дій у тій чи іншій ситуації. Інакше кажучи, звичай ураховує ситуативний характер людської діяльності, тобто дотримується принципу «так було завжди» чи «так зазвичай роблять».

Соціальне життя при всьому своєму розмаїтті та складності характеризується частою повторюваністю подібних ситуацій, які вимагають від людей однотипних учинків. Загальноприйняті прийоми та способи праці, що повторюються в межах одного суспільства, форми суспільно-політичної діяльності, шлюбно-сімейного життя, взаємини людей у побуті, релігійні ритуали - усе це і є звичаї в найширшому розумінні слова. За їх допомогою передаються форми масової діяльності від колективу до окремої особистості, яка засвоює їх у процесі суспільного виховання, також від покоління до покоління, котрі їх зберігають і послідовно передають далі. До звичаїв у більш вузькому розумінні слова належать такі дії, які відтворюються масами стихійно. Тому до звичаїв не можна віднести, наприклад, розпорядок діяльності, передбачений певними інструкціями. Від звичаїв слід також відрізнити й суспільні навички, яким спеціально навчають; форми виробництва та розподілу, оскільки вони регулюються відносинами власності; правила, санкціоновані суспільством; правові норми, які підтримуються владою.

У доіндустріальному суспільстві звичай є безпосереднім джерелом моральних, правових й інших соціальних норм. Його зв'язок із правовими нормами є надзвичайно тісним, що призводить до формування специфічних систем права. У період Нового часу в результаті розвитку продуктивних сил, розширення зв'язків між різними культурами, секуляризації громадського життя значення звичаю значною мірою зменшилось. Динамізм сучасного соціального життя, науково-технічний прогрес, урбанізація, розвиток засобів масової комунікації підсилюють цей процес, висуваючи на перший план як регулятор діяльності соціальні інститути. У найбільш «чистому» вигляді звичаї зберігаються у сфері побуту, моралі та громадській обрядовості, а також як різновид умовних правил.

Формуючись у процесі безпосередньої колективної діяльності, звичаї є доволі стійкими, хоча ступінь їх імперативності може варіюватися залежно від історичного типу суспільства, етнокультурних особливостей тощо. Окрім високого ступеня стійкості, особливість звичаю полягає в тому, що в способах кодування та розшифрування соціальної інформації наявні й позасвідомі складові, що вказує на необов'язковість існування спеціалізованих інститутів для передачі й засвоєння соціокультурного досвіду. Звичаї мають колективний характер, формуються та змінюються в діяльності великої кількості людей. Саме завдяки таким своїм особливостям вони є способом зв'язків між поколіннями, де забезпечують сталість

культури в часі.

Звичаї життєздатні лише в тому випадку, коли вони обумовлюють динамізм спадковості в культурі, підтримуючи оптимальну взаємодію між її попередніми та наступними станами, між старим та новим. Саме завдяки звичаям іншокультурні нововведення, поступово трансформуючись, стають елементами певного культурного типу. Звичаї, які не вписуються у формат певної системи культури, набувають статусу табу. За словами В. А. Алексєєвої, звичаї «життєздатні та стійкі доти, доки вони виконують функцію „клапана”, що пропускає ззовні в систему культури лише ті впливи, які „органічні” для неї в силу її історичної підготовленості до їх сприйняття» [16]. Звичаї також суттєво впливають на те, що проникло до культурної системи та якісно змінилося, тобто вони здатні певним чином трансформувати зовнішній вплив для його адаптації до специфіки певної культури. Звичаї також мають здатність керувати процесом ускладнення структури, збільшення різноманітності в системі культури. Звичаї певною мірою «ніби обмежують її еволюцію, „відповідаючи” при цьому за збереження специфіки культури» [9, с. 49].

Роль звичаїв у різних сферах: господарській, побутовій, духовній та ін. – не є однаковою. Кожна підсистема культури має свій час буття, і їхнє співіснування має атемпоральний характер. Оскільки матеріальна чи політична культура є більш динамічними, то духовна культура трансформується доволі повільно, і звичаї у цій сфері є більш стійкими та найбільш імперативними. Найчастіше саме вони, формуючи ціннісні орієнтації народу або епохи, є активним стримувальним впливом на розвиток виробничих технологій, організаційних відносин тощо. Однак не можна розглядати звичаї тільки з погляду якихось абсолютно «сталих» форм діяльності, незмінних її стандартів. В історії будь-якого народу чи епохи є періоди «відмови» від тих або інших зразків діяльності, що є доволі тривалими в часі. Динаміка звичаю є постійним процесом подолання тих його сторін, які не забезпечують самоорганізацію культури. Її темп залежить від інтенсивності впливу звичаїв на всю систему культури в період її стійкого розвитку та від зовнішніх сил.

Необхідно також вказати на відмінності звичаю від ритуалу. Першою такою рисою, що відрізняє ритуал від звичаю, є його використання колективом для позначення змін, які відбуваються в соціальній структурі, для констатації процесів перетворення. У той же час функція звичаю полягає в закріпленні сформованих відносин і підтриманні соціальних статусів учасників дії [9, с. 49].

Другим аспектом, на який доцільно звернути увагу, є те, що ритуал відрізняється подієвістю, тобто певною періодичністю, завдяки якій колектив здійснює відлік часу своєї життєдіяльності. Завдання звичаю - утвердження норми, визначеної ритуалом, регламентування відносин учасників у перервах між ритуалами.

Третя відмінність полягає в тому, що ритуал є дотичним до усіх сторін життя колективу - як внутрішніх (між членами суспільства), так і зовнішніх - з навколишньою природою. Звичай забезпечує стабільність внутрішньосуспільних відносин, тобто тільки між членами колективу.

Традиційно питання співвідношення ритуалу та звичаю вирішувалось із позиції першості ритуалу як першооснови для будь-якої регламентованої поведінки. У звичаї,

ритуалі можна віднайти чимало схожих за своїм значенням елементів, що вказують про єдність свого походження, але ці аналогії не дозволяють зробити однозначні висновки, які б дозволили позначити схеми трансформації одного елемента в іншій. Тому, виходячи з того, що в процесі еволюції ці інститути набули своїх специфічних функцій, можна припустити наступне: ритуал має значення контролю стосовно звичаю та має більші повноваження й завдання.

Іноді буває, що ритуал розглядають як різновид звичаю, з'ясовуючи його зв'язок із повсякденним життям. В одному випадку передбачається, що ритуал є наслідком побутових відносин. Така думка має широке поширення в наукових колах.

Цій теорії протистоїть концепція самостійності й незалежності феноменів, у якій ритуал і звичай трактують як самодостатнє явище. Теорія взаємозв'язку припускає наявність функцій ритуалу, вивчення його специфіки.

В іншому випадку стверджується первинність ритуалу стосовно побуту. Тут ритуал виступає як особливий механізм, що регулює всі явища повсякденного життя. Складається теорія взаємозв'язку та взаємозумовленості побуту й ритуалу.

Отже, ми бачимо що ритуал є складним соціокультурним явищем, яке має історичну визначеність і базується на колективних та індивідуальних формах людської активності в поведінці. Продовження думки стосовно дослідження цього поняття буде подано в наступній статті.

Література:

1. Элиаде М. Священное и мирское / Мирчи Элиаде ; [пер. с фр., предисл. и коммент. Н. К. Гарбовского]. – М. : МГУ, 1994. – 144 с.
2. Топоров В. Н. Миф. Ритуал. Символ. Образ: исследования в области мифопоэтического / Владимир Николаевич Топоров. – М. : Прогресс, 1995. – 624 с.
3. Топоров В. Н. О ритуале. Введение в проблематику / Владимир Николаевич Топоров // Архаический ритуал в фольклорных и раннелитературных памятниках. – М. : Наука, 1988. – С. 5–60.
4. Культурология. XX век : энциклопедия в 2 т. [Электронный ресурс] / [гл. ред. и сост. С. Я. Левит]. – СПб. : Университетская книга, 1998. – Режим доступа: <http://www.psylib.ukrweb.net/books/levit01/index.htm>
5. Хаксли Д. Религия без откровения / Джулиан Хаксли. – М. : Знание, 1992. – 336 с.
6. Буркерт В. Номо Несанс. Жертвоприношение в древнегреческом ритуале и мифе / В. Буркерт // Жертвоприношение: Ритуал в культуре и искусстве от древности до наших дней. – М. : Языки русской культуры, 2000. – С. 405–480.
7. Культурология XX век : словарь / [под. ред. С. Я. Левит]. – СПб. : Университетская книга, 1997. – 640 с.
8. Карандашов В. Д. Социальная коммуникация как фактор формирования ценностных ориентаций военнослужащих / В. Д. Карандашов. – СПб., 1993. – 229 с.
9. Философский энциклопедический словарь / [гл. ред.: Л. Ф. Ильичёв, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалёв, В. Г. Панов] – М. : Сов. энциклопедия, 1989. – 840 с.
10. Краткий словарь по социологии / [под общ. ред. Д. М. Гвишиани, Н. И. Лапина ; сост. Э. М. Коржева, Н. Ф. Наумова]. – М. : Политиздат, 1988. – 479 с.
11. Байбурин А. К. Ритуал в традиционной культуре: структурно-семантический анализ восточнославянских обрядов / А. К. Байбурин. – СПб. : Наука, 1993. – 240 с.
12. Всемирная энциклопедия: Философия / [главн. научн. ред. и сост. А. А. Грицанов]. – М. : АСТ; Мн. : Харвест, Современный литератор, 2001. – 1312 с.
13. Столяр А. Д. О генезисе изобразительной деятельности и её роли в становлении сознания (к постановке проблемы) / А. Д. Столяр // Ранние формы искусства. – М. : Искусство, 1972. – С. 42–45.
14. Лангер С. Философия в новом ключе: Исследование символики разума, ритуала искусства / Сюзен Лангер. – М. : Республика, 2000. – 287 с.

15. Басилов В. Н. Избранники духов / В. Н. Басилов. – М., 1984. – 208 с.

16. Современный философский словарь / [под ред. В. Е. Кемерова ; сост., ред. Т. Х. Керимова]. – М. : Академический проект, 2004. – 864 с.

17. Буркерт В. Homo Nescans. Жертвоприношение в древнегреческом ритуале и мифе / В. Буркерт ; отв. ред. Н. Л. Акимова // Жертвоприношение: Ритуал в культуре и искусстве от древности до наших дней. – М. : Языки русской культуры, 2000. – С. 405–480.